
Obsah

Slovíčko úvodem	10
Laické mýty o archeologii a nálezech	13
AMATÉR? – Kdo to je?!	16
Co může amatérský archeolog dělat?	17
Průzkum terénní – oculární (nebo chcete-li vizuální)	17
Průzkum listinný, hospodský a pamětnický	39
Pole neorané, a přesto plné pokladů – stará (neodborná) literatura	42
Procvičení zádočných svalů – sběry povrchové	45
Jak začít se sběry	47
Vlastní průzkum	48
Metody amatérského sběru	50
Archeologie preventivní	60
Druhy porušení archeologických reliktů	64
Sběry v porušených situacích	69
Jak zakreslovat objekty	70
Letecký průzkum a rozbor leteckých snímků	79
Indikační rostliny	83
Jak fotografovat objekty, dokumenty a nálezy	84
Fotografování objektů	84
Fotografování dokumentů	88
Fotografování nálezů	90
Jak kreslit nálezy	91
Co by amatérský badatel nikdy dělat neměl	96
Průzkum pomocí detektoru kovů	99
Hledači pod drobnohledem	100
Pět největších detektorářských omylů	100

K čemu tedy vlastně detektor	103
Morální problém s detektorářskými nálezy	103
Co praví o detektorářích zákon	105
A jak je to s odměnou za nález	106
Pohled (nad)průměrného detektoráře	107
Autorský doslov a uzavření předlouhé kapitoly o detektorářích	108
Chodbaři, blouznivci atd.	110
Virgule virgulováta	115
Co nosit na průzkumy	117
Vybavení	117
Doporučená výstroj	120
Specializovaná výstroj	122
Skrytá i zjevná nebezpečí	124
Dokumentace, aneb jak na to	133
Desítka není jen pivo	133
Když desítka není v batohu zatočená	134
Nálezové okolnosti	135
Příklady, které netřeba kopírovat	137
Nálezové zprávy a jejich náležitosti	138
Soukromé sbírky	140
Co dělat, když už sbírku mám	141
Osud jedné sbírky	142
Krása archeologického počasí	144
Jak jednat s profesionálními archeology	145
Proč lidé archeologické nálezy nehlásí	148
Proč lidé archeologické nálezy hlásí	150
Co dělat, když něco najdu	152

Jak ošetřovat nálezy	155
Jak a komu odevzdávat nálezy	157
Co se děje s nálezem v muzeu	160
Proč by měl amatér publikovat	161
Archeologie a stavebnictví	163
Co dělat při nenadálém archeologickém nálezu	166
Co za to	166
Co je archeologickým nálezem	167
Stavebnicko-archeologické devatero	167
Promluva k zemědělcům a lesníkům	170
Archeologie a zemědělství	171
Jak se orientovat v osevních postupech	171
Co je obvykle seto na podzim	172
Co se seje (případně sází) na jaře	172
Osevní postupy	173
Poškození plodin ošlapáním	173
Dodatek, aneb všechno může být jinak	174
Promluva do zemědělské duše	174
Archeologie a lesnictví	176
Promluva k lesníkům a vlastníkům lesů	176
Lokalita, kulturní památka a další termíny	178
Území s archeologickými nálezy	178
Archeologická lokalita	179
Kulturní památka	179
Národní kulturní památka	180
Památková rezervace	180
Jak se archeologická lokalita stane kulturní památkou	180
(Pre)historická období	182
Paleolit (starší doba kamenná)	182

Mezolit (střední doba kamenná)	186
Neolit (mladší doba kamenná)	187
Eneolit (pozdní doba kamenná)	189
Doba bronzová	190
Starší doba železná – halštát a časný latén	192
Mladší doba železná – starší až pozdní latén	194
Doba římská	195
Doba stěhování národů	197
Raný středověk	198
Středověk (vrcholný a pozdní středověk)	200
Novověk	202
Druhy lokalit	203
Sídlištní aktivity v rovinatém terénu (tábořiště, sídliště, vesnice)	203
Sídliště výšinná (strážiště, hradiště, hrady, tvrze)	204
Pohřebiště	205
Další možné druhy lokalit	205
Druhy nálezů	206
Vypálená hlína	206
Nálezy z kamene	212
Kosti a kostěné či parohové předměty	214
Dřevěné předměty	214
Kožené výrobky	215
Skleněné předměty	216
Kovové předměty	216
Příklady zdárné i méně zdárné (spolu)práce	219
1869: Antonín Kraft a depot bronzů	219
1887: František Leger	220
1961: Josef Šolle	221
1964: Karel Čipera	222
Perlička z archivu na závěr	223
Doslov	224
Výstupní testík	225

Terminologický slovníček	227
Seznam zkratk	236
Medailonky autorů	237
Poděkování	239
Použitá literatura a prameny	240
Doporučená literatura	243
Webové stránky, které se mohou hodit	246

Slovíčko úvodem

Příručka amatérského archeologa – jak hrdý titul. Někdo by mohl namítat, že archeolog je profese, a tudíž slovní spojení „amatérský archeolog“ je vlastně nmysl. Nebudme ale tak úzkoprsí. Dělicí brázdu mezi archeologem a ne-archeologem nevyryje vysokoškolský diplom. Mnozí amatéři se archeologií zabývají na takové úrovni, že je můžeme směle považovat za archeology. A naopak, mnozí lidé s diplomem se někdy chovají trochu diletantsky.

Dostí už ale toho popichování a dejme se do práce. Archeologie se stala vědou, o které má široká veřejnost jen velmi mlhavé povědomí. Pokud se v novinách či televizi objeví zpráva týkající se archeologie, vždy se jedná o vykopávky, většinou pak v souvislosti s nějakým skvělým (potažmo jedinečným, záhadným, převratným...) nálezem, nebo ještě lépe pokladem. Veřejnost tak podléhá klamu, že archeologové jsou vlastně jen zakuklení hledači pokladů. Druhým extrémem je vytváření obrazu archeologů jako profesionálních zdržovačů staveb poté, co se na staveništi objeví pár střepů nebo kostí a následně se rozběhne výzkum.

Téměř úplně chybí osvěta, jakou mezi prostý lid vnášeli dříve takoví buditelé jako Eduard Štorch, Kliment Čermák a spousty dalších. Zdá se, že svou osvětovou úlohu už leckde neplní ani učitelé. A přitom to byli v minulosti často právě oni, kdo rozpoznali a zachránili stovky cenných nálezů, které by jinak byly zničeny nebo zahozeny.

Stále častěji se setkáváme s tím, že se archeologové starají jen o své výzkumy, zatímco amatéři si hledají po svém a zakládají vlastní soukromé sbírky, které po jejich smrti končí většinou v popelnících. Je zapotřebí, abychom si opět uvědomili, že amatéři i profesionálové jsou jen dvě strany téže mince a dobrý archeolog se neobejde bez spolupráce s veřejností.

Cílem této příručky je alespoň trochu sblížit oba tábory. Pokusili jsme se nenásilnou formou s lehkou nadsázkou ukázat, co a proč dělají či nedělají profesionální archeologové a jak na to nahlíží obyčejný člověk, který nemá archeologické vzdělání. Uvádíme také příklady, čím může amatérský badatel archeologii přispět a čeho by se měl naopak vyvarovat. Nevyhnuli jsme se ani kontroverzním tématům, jako je například používání detektorů kovů.

Příručka je psána tak, aby s ní mohl pracovat široký okruh čtenářů, především

z řad laické veřejnosti. Odborníci a pokročilejší amatéři nám snad prominou některá zjednodušení, na která jsme v zájmu srozumitelnosti knihy museli přistoupit.

Většina použitých příkladů vychází z poznatků, které jsme získali během svého dlouhodobého působení v jihozápadních Čechách. Návod, rady a doporučení obsažené v této knize však mají samozřejmě obecnou platnost.

V poslední době sice vychází řada publikací, ve kterých jsou prezentovány výsledky archeologických výzkumů, ale osvěta v pravém slova smyslu téměř chybí. I když vezmeme v úvahu několik současných autorů, kteří se snaží (mimořádně velmi kvalitně a poutavě) prezentovat výsledky archeologických a archivních bádání formou přístupnější pro veřejnost, skutečná „kuchařka“ pro početné amatérské zájemce doposud vydána nebyla.

Myslíme si, že vytvoření *Příručky amatérského archeologa* je potřebné a bude ve svém důsledku pro archeologii přínosem. Věříme, že najde své uplatnění nejen v rukách amatérských badatelů. Byli bychom rádi, kdyby si našla cestu i k profesionálům, především pracovníkům muzeí, dále na obecní úřady, k zemědělcům, lesníkům a do firem, zabývajících se stavebními pracemi. Využít ji stejně dobře mohou i studenti středních škol a gymnázií, kteří uvažují o studiu archeologie.

Vysvětlení cizích slov, zkratk, odborných či hovorových výrazů použitých v textu naleznete v terminologickém slovníčku na konci této knihy. Pokud ne, snažíme se vás tím donutit ke studiu odborné literatury.

Varování:

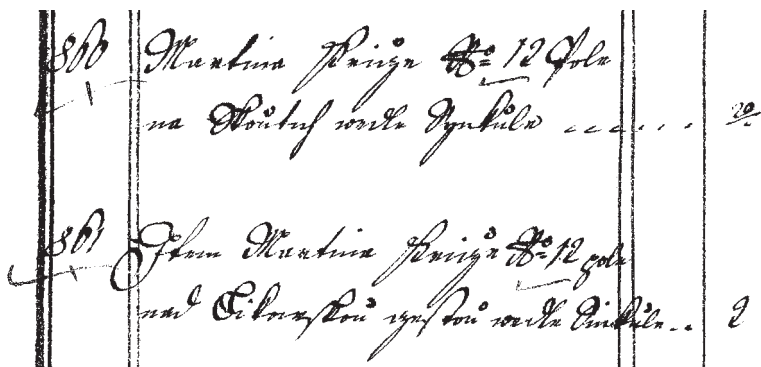
Většina lidí má ráda věci jasné a jednoznačné. Pokud k takovým lidem patříte, archeologii se vyhněte obloukem. Slovíčka „snad“ a „pravděpodobně“ totiž patří (a měla by patřit) k povinné výbavě archeologa.

Autoři

Jeden z průkopníků české archeologie, Matyáš Kalina z Jäthensteinu, napsal ve svém, bohužel nedokončeném, rukopise *Böhmens Wälle aus der heidnischen Vorzeit* (Hradiště z pohanského pravěku v Čechách) z let 1837–43 takhle prorocká slova:

„V naší době, kdy osídlení a obdělávání půdy stále sílí, kdy už brzy nebude místečka neprorýtého pluhem nebo rýčem, nerozkopaného pro základy obytných či továrních staveb nebo odkopaného při zarovnávání cest, bude množství nerozpoznaných památek dávnověku zničeno rukou nezasvěcených; památky, jež jako jediné k nám z neznámého pravěku hovoří o lidech, kteří tu žili a často působili na svoji dobu značným vlivem, zmizí provždy, aniž by jejich podstata a vlastnosti byly současnému či budoucímu světu zachovány alespoň popisem jako dějinné prameny“ (Sklenář 2006, 18).

To ještě chudák pan Kalina netušil, jakých obřích rozměrů dosáhne ničení krajiny ve druhé polovině 19. století (zejména stavby železnic) a hlavně za první republiky, kdy se většina měst a větších obcí novou výstavbou nejméně zdvojnásobila. Nemohl předvídat, jakou ránu pak zasadí české přírodě a krajíně nástup mechanizace zemědělství a lesnictví, velkoplošné meliorace a megalomanské úpravy polností po polovině 20. století. Neměl ani ponětí, co přinese přelom 20. a 21. století se všemi svými super-, hyper- a megamarkety, dálnicemi, průmyslovými zónami, inženýrskými sítěmi a stejně rozlehlými jako nevzhlednými satelitními městečky.



Obr. 23 – Ukázka z josefského katastru pro Horní Břízu, okr. Plzeň-sever z roku 1785 (Státní ústřední archiv v Praze). Český psaný zápis zní přibližně takto: (číslo parcely) 860: Martina Kriče No. 12 pole na Skoutích vedle Sinkule, 861: Item Martina Kriče No. 12 pole nad Bikovskou cestou vedle Sinkule. K tomu je třeba vědět, že Martin Kryč i Josef Sinkule byli v roce 1785 hornobřížskými sedláky a pole měli hned vedle sebe. Pomístní název „Na Skoutích“ (tehdy vlastně „V Koutě“ – v cípu pole, obklopeného lesem) se dodnes používá, i když bývá z neznalosti komolen do podoby „Na Skautech“. Název „Nad Bykovskou cestou“ zcela zanikl, ale podle josefského katastru a jeho promítnutí do mapy stabilního katastru mohl být zpětně lokalizován.

Když začnete udané místo sledovat, tak třeba za pár let objevíte, že se zde v obilí vyskytují dosti pravidelně rozmístěné kruhy o průměru asi 1 metr, kde roste vyšší obilí. Po orbě v těch místech najdete množství černo-červených střepů z nádob. Podle několika okrajů a použité výzdoby je nepochybně vyrobil zručný hrnčíř v mladší době bronzové.

Pokud by kruhy náhodou objevil profesionální archeolog (například při letecké prospekci) a na místě samém našel jako vy množství střepů, nechal by se možná zmást a uvažoval by o nějaké „velké, velmi neobvyklé kúlové stavbě neznámé, nejspíše obytné funkce“. Vy ale máte oproti profesionálovi výhodu znalosti místního prostředí a zmíněné kroniky, a proto lehce odhalíte, že kruhy se střepy nesouvisí. Jedná se jen o zasypané jámy po jabloních, které kdysi zasázel pan Benda. Na Hájkou nikdy žádná stavba nestála, zato tu byly žárové hrobečky, uložené v keramických nádobách – popelnících. Do jednoho z nich se právě pan Benda střelil při sázení jabloní. Z jiných pocházejí nejspíš ty vyorané střípky, které jste na poli našli po mnoha letech vy.

Vyplatí se také projít **staré regionální noviny** (jsou uloženy v archivech a knihovnách). Občas v nich narazíte na zcela zásadní informace, které jinde nenajdete.

Zatímco v muzeu, v inventární kartě nálezů nebo v přírůstkové knize byly často zapsány jen základní údaje, v novinovém článku mohou být uvedeny souvislosti včetně podrobností. Pokud se našlo například jen několik koster a do muzea se nic neodevzdávalo, v archivu muzea o tom většinou nenajdete zmínku. Zato dobrému, po senzačních a bulvárních zprávách lačnickému novináři tato událost zpravidla neunikla. Podobně jako četníkům, kteří byli k takovým nálezům voláni, takže hlášení o nich se může objevit i v jejich záznamech.

Zajímavým fenoménem jsou **krátké souhrnné zprávy o provedených výzkumech**, které občas objevíme v dobovém tisku. Autorem zprávy bývá přímo místní archeolog (tenkrát většinou jediný v kraji). Protože už tehdy byl zavalen prací, dělal si při svých výzkumech jen poznámky a náčrtky do deníčku. Asi si myslel, že jednou se třeba k nálezům nebo lokalitám vrátí a třeba o nich něco napíše do odborného časopisu. Ale ani on nebyl nesmrtelný. Zatímco inventární karty nálezů, které po něm zbyly, jsou neúplné (např. s vynechanými parcelními čísly) a hieroglyfy v jeho deníčku by nerozluštil ani slavný Champollion, do místních novin se pan archeolog rozepsal a byl kupodivu pečlivý. Dal si dokonce i tu práci a parcelní číslo si zjistil. Bohužel ho pak do muzejní karty už nedoplnil. Však to znáte; to počká, to až někdy, to si budu pamatovat... Ale o mrtvých jen dobře, aneb i pro tento případ platí podtitul této knihy. Páni archeologové i před stoletím určitě dělali, co mohli a uměli.

Jak je vidět, existuje spousta pramenů, o které profesionální archeolog většinou ani nezavádí. Vlastně ani nemůže, i kdyby chtěl. Nemá na to prostě čas. A tady se otvírá pole neorané pro nás, amatéry. Vida – a pak že se na nezoraném poli nedá najít nic zajímavého.

Procvičení zádoových svalů – sběry povrchové

„Daleko v lánu se občas zjevuje podezřelá postava. Křížuje pole sem a tam, neustále se pro něco shýbá, zapichuje do země kolíky a něco u nich zaměřuje. Je to persona nevábneho vzhledu. Zahalena do teplého pracovního oděvu, na hlavě odpudivou hučku, v pláštěnce či gumovém kabátu, skoro vždycky od hlavy až k patě od bahna.“

Aby nevznikla mýlka, výše napsané řádky nejsou popisem nějakého regionálního strašidla. Takhle nějak se usedlým domorodcům jeví archeolog, provádějící povrchové sběry.

Povrchové sběry jsou odvětvím archeologické práce, ve kterém může amatérský badatel přispět k poznání historie osídlení určité části krajiny zcela zásadním způsobem. Není pro něho totiž většinou problémem projít své zájmové území častěji, než se to kdy může podařit mnoha jinými úkoly a starostmi zatíženému pro-

fesionálnímu archeologovi. Amatér se tak dostane na lokalitu za různých klimatických a polních podmínek, a získá tak komplexnější informace o nálezích, které navíc leckdy doplňuje po celá léta.

Musíme si uvědomit, že životnost jednou vyoraných (zejména pravěkých) střepů není dlouhá. Při každé další orbě jsou drceny a omílány na menší a menší kousky, svou práci odvede i příroda, hlavně voda a mráz. Právě proto jsou včasné sběry amatérských archeologů na nově zjištěných lokalitách tak důležité. Když se na stejné pole dostane profesionál za deset let, může se stát, že nenajde už nic.

Uvedme příklad z jižního Plzeňska. Na přibližně 30 km² v okolí vsí Nebílov, Netunice, Předenic, Snopoušov, Lišic, Horní a Dolní Lukavice proběhl v letech 2005–07 podrobný povrchový průzkum. Do té doby zde bylo známo 17 lokalit (hradiště, sídliště, pohřebiště a 3 ojedinělé nálezy). U některých se ovšem podle starších zpráv už nevědělo, kde přesně leží.

Díky průzkumu stoupl počet zjištěných lokalit na 43 (!), u známých lokalit došlo k jejich nesrovnatelně přesnějšímu vymezení a upřesněny byly také některé starší nálezové okolnosti (viz tabulka 1).

Podobně i v zemědělsky chudších oblastech a dále od velkých měst, kde většinou nikdy neprobíhal systematický archeologický průzkum, mohou být výsledky sběru překvapivé. Například na katastru Horní Břízy, okres Plzeň-sever, kde ještě před rokem 2002 nebyla registrována žádná archeologická lokalita, jich dnes známe díky amatérskému průzkumu už jedenáct.

katastrální území	před rokem 2005	v roce 2007
Horní Lukavice	0	8
Dolní Lukavice	2	3
Lišice	5	7
Snopoušovy	3	5
Předenic	3	10
Nebílov	1	5
Netunice	3	5
Celkový součet lokalit	17	43

Tab. 1 – Ukázka přínosnosti povrchového průzkumu